

Література

1. Андрухів І. Репресії на території західних областей України в 1939 – 1941 рр. (історико-правовий аспект). // Часопис Київського університету права. – 2011. – Вип. 1. – С. 27 – 31.
2. Стечак Г. Дем'янів Лаз – геноцид Галичини // Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму): [Текст] : міжуніверситетський збірник наукових праць / Упорядник і науковий редактор: Гірна Н. М. – Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2018. – С. 94 – 97.
3. Круцик Р. Дем'янів лаз. Геноцид Галичини. – К., Видавничий дім «Простір», 2009. – 352 с.

УДК 821.161.2.09

АНТИІМПЕРСЬКИЙ ДИСКУРС ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ОДИН ІЗ КЛЮЧОВИХ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Оксана Вознюк,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
гуманітарної та соціально-економічної підготовки
Львівської філії Дніпровського національного університету
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

Андрій Поцелуйко,

кандидат філософських наук, доцент кафедри
гуманітарної та соціально-економічної підготовки
Львівської філії Дніпровського національного університету
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

У статті окреслено основні риси антиімперського дискурсу творчості Тараса Шевченка як один із ключових чинників формування української національної ідентичності. З'ясовано основні елементи, зокрема принципи та ідеї гіпотетичного дискурсу, національної ідентичності.

Ключові слова: національна ідентичність, принцип, націоналізм, дискурс національна ідентичність, Тарас Шевченко.

The article outlines the main features of the anti-imperial discourse of Taras Shevchenko's work as one of the key factors in the formation of Ukrainian national identity. The main elements, in particular the principles and ideas of hypothetical discourse, national identity, are clarified.

Keywords: national identity, principle, nationalism, discourse national identity, Taras Shevchenko.

Питання української національної ідентичності завжди було актуальним і надалі є незмінним на часі. Актуальність творчості Тараса Шевченка стає цьому беззаперечним доказом. До його голосу прислухались усі покоління свідомих українців: М. Міхновський, Д. Донцов, С. Петлюра, А. Шептицький, С. Бандера, Р. Шухевич та інші з вічно живучою пам'яттю у наших серцях. Саме його велична постать об'єднала навколо себе інших видатних поетів і письменників, культурних і політичних діячів, діяльність яких уможливила вихід нашого народу на світову арену, уможливила реалізацію ідеї національної державності. Його творчість є потужним мотивуючим чинником і для потужної когорти сучасних передових культурних та політичних діячів.

Перелік сучасних живих борців і легенд за долю України долучається до цієї когорти пошани власної історії та ментальності.

Кожен народ повинен мати той ідейний стрижень, навколо якого об'єднується його колективна свідомість. Такий наріжний духовний камінь можемо назвати центром народної ідентичності. Особистості, які сформували такий націєтворчий дискурс, що лежить в основі національного дискурсу, на правду можуть вважатися батьками нації. Таким українським батьком беззаперечно слід вважати нашого Великого Кобзаря – пророка і будителя нації.

Голос Шевченка це голос української демократичної вольниці, яка є онтологічною антитезою, абсолютним антиподом російського тоталітарного імперського духу. Слово Кобзаря - це природна реакція української екзистенційної суті на задушливу атмосферу московської тюрми народів. Тому його слово є мечем, що направлений в саме серце імперського тоталітарного молоха. Саме через це Шевченко такий близький і рідний українцям і такий ненависний ворогам українського духу.

Італійський політичний мислитель Антоніо Грамші ввів поняття «гегемонії» і «влади». Гегемонія - це панування дискурсу, який детермінує політичну владу. Гегемонія - це панування ідей, цінностей, орієнтирів, знаків та символів, які визначають рамки, в межах яких функціонує безпосередня політична влада. Без гегемонії влада є неможливою. І, якщо до Шевченка російська імперська система тотально володіла дискурсом, то завдяки титанічним зусиллям нашого національного генія вона втратила цю домінуючу позицію. Шевченко став тим титаном, що наче Прометей зруйнував магічну владу імперської гегемонії. Отже, можемо вбачати у поетові творця контрдискурсу, який став центром кристалізації нашої національної ідентичності, яка не могла себе не матеріалізувати в суспільно-політичній формі. Це вже було лише справою часу. Тому Шевченка можемо розглядати як Прометея-визволителя не лише нашого народу, «що був запертий в лъох», але й інших народів, закабалених московською тиранією.

«Імперія, сутність російської та австрійської імперських політик щодо українців та українських земель, СРСР як імперська держава. Термін «імперія» (лат. *imperiū* – наказ, верховна влада, управління, держава) в істор. літ. вживається для означення держ. утворень минулого, до складу яких входили інкорпоровані ними колиш. самостійні держави або/і бездержавні тер. й верховна влада в яких, як правило, належала імператорові. (Винятками з останнього «правила» є, зокрема, такі факти. Росія була імперією задовго до проголошення Петра І імператором. Брит. імперія не мала імператора, а її главою був англійський король (королева). Японія не є імперією, хоча главою д-ви є імператор – він «символ д-ви та єдності народу».) Історики розрізняють класичні (традиційні й нетрадиційні) та некласичні (квазі-) імперії. Системними ознаками класичних імперій є: 1) проголошення держ. влади сакральною владою – тобто владою, що здійснює священну (похідну від божественної) волю глави д-ви, висловлювану ним у формі законів та указів; 2) провадження політики розширення своєї тер. та інкорпорації до свого складу більш слабких у військ., екон. й культ. відношеннях країн; 3) політ. домінування в країні одного з етносів, який входить до складу її поліетнічного нас.; 4) централізоване управління й наявність серед підлеглих імператора особливого привілейованого прошарку – держ. службовців; 5) наявність держ. релігії, ідеології та мови)» [3].

Особливо актуальною є антиімперська спадщина Т.Шевченка, який у художньому слові відобразив національну філософію українського народу. Націєтворчий дискурс Шевченка чітко окреслює образ ворога, характеризує його підступну брехливу сутність, садистське ієрархічне підґрунтя, гниле криваве варварське коріння. Разом із цим поет також чітко окреслює антитетичні світлі ідеали і цінності, дає дороговкази й орієнтири, змальовує устрій з «новим і праведним законом», де «буде син і буде мати і будуть люде на землі», в «сім'ї вольній, новій», також даючи чіткі вказівки щодо дій і відношення до ворога - «і вражою злою кров'ю волю окропіте».

«В основі цієї системи – три абсолютні константи: Бог, Україна, Свобода. І кожне намагання усунути їх із життя або зігнорувати при моделюванні шляху нації до свободи, кожне відхилення від котрогось із них, кожна спроба їх роз'єднання в життєвій практиці (моральній, соціальній, політичній, міжнаціональній, церковній, тощо) неминуче обертається бідою, а то й трагедією – окремої людини чи цілої нації» [2, с.210].

Тарас Шевченко не лише той геній у постаті поета, художника, графіка, а перш за він воїн за долю, за волю українського народу. Народу українського, що через таку ментальну характерну риси як «терпіння» терпів від кайданів імперій, а особливо Російської імперії. Свою зброєю пера і слова Шевченко проводить вивчення, порівняння і доведення мегаактуального питання: ми нація, ми не меншовартість, ми хліб і суть землі української. На основі цього він створює гострий дискурс, показує незрівнянне багатство мови свого народу, своєю мовою пише про себе, про свій народ і світ. Іронічно висміяв і відкинув право імперій називати і класифікувати, повернувши це право собі та своєму народові, так само, до речі, як й іншим, тимчасово поневоленим «руськими» народам. Шевченко створив тенденцію боротьби України, що виривається з імперських пут, яка дала сили українцям пережити всі ці випробування та допомагає достойно витримувати ударів долі, що не дають джерелу вичерпати ту наснагу націоналістів і сьогодні.

«Першим національним інтелектом, що усвідомлює репрезентативність своєї діяльності для всього українства, О.Забужко називає Т.Шевченка, підкреслюючи принципову відмінність між ним і попереднім поколінням діячів нової української культури (І.Котляревський, Є.Гребінка, Г.Квітка-Основ'яненко, С. Гулак-Артемовський). Саме Шевченко, на думку дослідниці, впроваджує принципово нову парадигму співжиття українського індивіда з імперією, в якій офіційні, казенні імперські інституції та норми кваліфікуються як «злочинні»» [6, с.54].

Творчість Тараса Шевченка на філософській підсвідомості українську націю представляє саме як самобутню культурну й політичну одиницю, хоча і розтерзана через поділи двох великих імперій, а найбільше під тиском Російської імперії. Шевченкове слово стало важливою національною генетичною артерією у формуванні української національної ідентичності. Поет сам термін імперія називає царством зла, де панує пекло страждань, безнадія та безвихіді, гніву та зла. Від Т.Шевченка бере свій початок в Україні традиція модерної національної свідомості, котра відкидає ключове для попередньої станової системи цінностей.

«У світовій літературі, здається, не існує більш натхненного та переконливого антиімперського твору, ніж «Кавказ» Тараса Шевченка. Для титульної нації імперія, як правило, асоціюється з величчю, пихою, військовими перемогами та збільшенням території. Для підкорених нею народів із поневоленням, гнобленням і відчуттям другорядності. Англійський письменник Редьярд Кіплінг (1865–1936) вірив у високу історичну місію Британської імперії і називав цю місію «тягарем білої людини». А от у сучасних африканців трохи інший погляд на цей тягар. У 1999 році в Аккрі (Гана) представницька Африканська комісія з питань репарації представила західноєвропейським країнам та США кошторис на 777 трильйонів доларів як компенсацію за людські, економічні та ресурсні збитки, що їх зазнала Африка від європейських імперій за часів колоніалізму. Суперечки про те, чи є імперії чимось засадничо гарним чи поганим, навряд чи, можуть «породити істину», так само, як і баталії довкола будь-якої справді ключової історичної події. Бо історія – це не тільки наука про минуле. Все, що колись відбулося, досі сидить у нас. Тому й заяви про те, що «правда – десь посередині» не влаштовують жодну зі сторін. А припущення на зразок «а от якби, ми б тоді» тільки підкидають дров у цю нескінченну дискусію. Сучасний шотландський історик Ніалл Фергюсон у книзі «Імперія. Як Британія створила сучасний світ», розглядає

різні аспекти, а також «плюси й мінуси» такого проекту. Проаналізувавши причини розквіту й занепаду Британської імперії, він, фактично, закликає США, «відкинувши хибну скромність», узяти на себе тягар створення і забезпечення інтересів власної імперії. «Бо, – завершу він свою монографію, – подобається це вам чи ні, заперечуєте ви це чи берете на віру, але на сьогоднішній день імперія залишається такою самою об'єктивною реальністю, як і в останні триста років, коли Британія не тільки керувала світом, а й створила сучасний світ» [4].

Т. Шевченко свободу розглядає як істину, адже свобода – це частина розкриття сутнісного, безцінного, а не свобода – це повне забуття, цілковита втрата ідентичності, розтрата, розпорошення власного я. Для Т.Шевченка не існує категорій добра, зла, які були б виокремлені від його рідної України. Творчість Т. Шевченка наділена особливою понад часовою актуальністю.

«Українцям випало ще складніше сусідство, ... із яким вони ділять континентальне ложе, ніколи не був ані надто лагідним, ані, зрештою, приязним до них як до окремої нації. Самі росіяни, щоправда, досить часто й охоче говорять про свою любов до України та українців, згадують свої різноманітні українські зв'язки та корені і навіть заводять яку-небудь українську народну пісню на підтвердження своєї симпатії та компетентності. У цьому сенсі вони начебто кардинально відрізняються від поляків, котрі ставляться до українців найчастіше з пересторогою, вираховують їм усі історичні кривди й конфлікти і ставлять їх, чи, принаймні, ставили донедавна, доволі низько в усіх соціологічних опитуваннях, покликаних з'ясувати ставлення різних народів одне до одного» [5].

Національний інстинкт як інстинкт самозбереження нації у Шевченка він був загостреним. Кожне слово Шевченка просякнуте любов'ю, радістю та жалем до українського народу. У невичерпній криниці його живого слова панує дух та душа народу України. Можна навести безліч назв його творів, цитат, але найважливіше – тема залишається незмінною та нетлінною: ми – нація, ми – народ, де є душа та дух, де слово українське просякнуте ідентичністю, самобутністю та самодостатністю. Інтелектуалізм Шевченка був сформований геніально чутливим національним інстинктом, який до того ж був украй загостреним потребою самовираження.

«Прив'язаність до рідного ґрунту для українці, - пише з цього приводу С. Грица, - має особливий сенс, бо вона асоціюється з синдромом вічного страдництва за відсутність рідної хати – своєї держави. Поняття «рідний» в українській мові має неперекаданий ідіоматичний смисл» [1, с.20].

«Моя собственная судьба, представленная в истинном свете, могла бы навести не только простолюдина, но и тех, у кого простолюдин находится в полной зависимости, на размышления, глубокие и полезные для обеих сторон», – пише Тарас Шевченко у відомому листі до редактора «Народного чтения» [7, Т.5, с.194].

Антиімперський дискурс українського романтизму зумовили погляд Шевченка на петербурзьку Росію, образ, у якому домінували темні барви. У Шевченка царська столиця представлена реальною в просторі, де відзначений антиімперським характером, майже відсутнім, з очевидних причин, у офіційній російській літературі. Для Шевченка Петро I залишився розпинателем України, імперським монстром. У його творчості посилюються релігійні мотиви. Культурна ідентичність визначає перш за все форму самосвідомості як умову збереження автентичності.

«Без приналежності до будь-якої культури, у кінцевому рахунку – до етнонаціональної культури тієї чи тієї спільноти, акт свідомого само віднесення – дія самосвідомості – не є можливою» [8, с.14].

Важливою характерною рисою нашого національного батька є геніальна образність його текстів. Архіважливим є той факт, що Шевченко був не лише поетом, але й художником. Саме художник найкраще здатен виразити центричну сутність української душі, її глибинні архетипні, сутнісні основи.

Отже, свобода стала основною ланкою світогляду Т.Шевченка. Вона утворює коло найважливіших концептів Шевченкової поезії поряд із категоріями вибору, долі, Бога. Він як духовний провідник в українській літературі наділений такими рисами, як: усамітненість, наближеність до Бога, мораль, чистота тощо. Завдяки цим якостям він являє широкому загалу власний приклад індивідуального спасіння, який веде до спасіння інших. Але важливою складовою є національна наповненість, національне відродження. Поет вбачав, перш за все, у пробудженні національної самосвідомості свого народу зламання у душі «раба». Шлях до істини в шевченковій творчості розкривається саме через усвідомлення і досягнення внутрішньої свободи як вищої цінності людського Буття. Саме Шевченко і є основоположником українського націоналізму що, у своєму «Кобзарі», в поетичній формі заклав основи української національної ідеї, які матеріалізувалися в ідейних постулатах та політичних програмах його спадкоємців. Саме на основі його творів сформувалися нова українська людина й сучасна українська нація. Завдяки йому ця незнищено-невмируща нація пережила і переживе все.

Література

1. Грица С. Міграції фольклору // Фольклор українців поза межами України., Київ, 1992
2. Іванишин В. Українська ідея: вибрані твори / За ред. Петра Іванишина. – Дрогобич : Посвіт, 2014. – 928 с.
3. Кульчицький С.В. ІМПЕРІЯ [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2005. - 672 с.: іл.. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Imperiya>
4. [Електронний ресурс] <http://litakcent.com/2019/12/24/taras-shevchenko-dlya-suchasnogo-chitacha-kavkaz/>
5. [Електронний ресурс] Czy Polacy lubia inne narody? Kumunikat z badan. – Warszawa: CBOS, 2003 // Електронний ресурс: www.cbos.pl.
6. Потапенко Я. Руйнування імперського дискурсу в творчості Тараса Шевченка / Шевченкознавчі студії. Збірник наукових праць. Випуск одинадцятий. Київ, 2008, 271с.
7. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М Жулинський (голова) та ін.. – Київ, 2001.
8. Матеріали Міжнародної міждисциплінарної конференції «Людина та її ідентичність у добу глобалізації», 29–30 червня 2010 р. / Відп. за випуск професор А.Карась, Львів, 2010, 302с. Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/Tezy_conf_filos_2010.pdf

УДК 94 (477:437)»1930/1939»

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ПРАВДИВОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ІСТОРИКАМИ-ЕМІГРАНТАМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ В 30-ТІ РР. ХХ СТ.

Наталія Ворон

*аспірантка кафедри історії України історичного факультету
Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова*

Розкривається діяльність українських науковців-істориків у Чехословаччині в 30-х рр. ХХ ст., аналізується їх внесок у збереження та популяризацію правдивої історії України в роки сталінського тоталітаризму.

Ключові слова: українська еміграція, історія України, тоталітаризм, збірник праць, Український вільний університет, Українське історико-філологічне товариство у Празі, II Український науковий з'їзд.